

11. Язык вражды в русскоязычном Интернете / Д. Дубровский, О. Карпенко, Ф. Торчинский и др. — СПб. : Издательство Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2003.

*Олена Рижско*

## ПЛАГІАТ У СОЦІАЛЬНОКОМУНІКАЦІЙНОМУ ВИМІРІ: ВАРІАНТ ДОСЛІДЖЕННЯ

*Представлено спробу окреслення наукової проблеми дослідження явища плагіату як одного з порушень авторських прав у соціальнокомунікаційному вимірі.*

**Ключові слова:** *плагіат, соціальнокомунікаційний вимір, авторське право, наукова проблема.*

*Представлена попытка сформулировать научную проблему исследования явления плагиата как одного из нарушений авторских прав в контексте социальных коммуникаций.*

**Ключевые слова:** *плагиат, социальнокоммуникационное измерение, авторское право, научная проблема.*

*An attempt to outline the scientific problem of the plagiarism phenomenon research as one of copyright infringements in survey of social communication has been presented.*

**Key words:** *plagiarism, survey of social communication, copyright, scientific problem.*

Прояви плагіату як соціальнокомунікаційного явища у сферах науки, професійної реалізації та здобування фаху (освіти), з одного боку, характеризуються ознаками, притаманними окресленому явищу в масштабах усіх основних сфер життєдіяльності соціуму, що регламентуються Законом України «Про авторське право і суміжні права»; з іншого боку, вони мають власну специфіку, пов'язану з особливостями самих ЗМК, як-от їхній беззаперечний, всеохопний, невідворотний і часто деструктивний вплив на соціум, спроможність стабілізувати чи дестабілізувати суспільство або ж гарантувати аудиторії право не бути введеним в оману. Власне, ми розуміємо плагіат як закономірний вислід соціального розвитку, оскільки соціум продукує (уможливорює) певні норми комунікаційної діяльності. Тож бурхливий розвиток соціальних комунікацій (із гігантськими масивами інформації й полегшенням доступу до неї) спричинив не

менш бурхливий розвиток плагіату в традиційних (оприлюднення чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору, як визначає ст. 50 згаданого Закону [5]) і в нових (наприклад рерайтинг) формах.

**Метою** цієї статті є окреслення наукової проблеми дослідження явища плагіату як одного з порушень авторських прав у соціально-комунікаційному вимірі.

Явище плагіату закономірно найбільш досліджене в царині правової охорони об'єктів авторського права. Цій проблемі присвячено праці Е. П. Гаврилова, С. О. Глотова, В. С. Дроб'язка, В. Я. Іоанса, О. С. Іоффе, В. В. Коноваленка, Л. Г. Максимова, А. П. Панкєєва, І. М. Рассолова, А. Серго, В. І. Серебровського, Т. І. Стексової, Г. Ф. Шершеневича, О. О. Штефан та ін. Окрім того, І. Краузе розглянула окреслену проблему в інтернет-ЗМІ; І. Романова дослідила історію виникнення явища; І. Литвинчук запропонував дорожню карту вирішення проблеми академічного плагіату. Проте немає комплексної роботи, яка б представляла аналіз і шляхи подолання проблеми плагіату в соціально-комунікаційному вимірі.

Звернімо увагу на таку річ: якщо справді довше застановитися над цією проблемою, то раптом з'ясується, що майже кожен (і ти сам) тією чи іншою мірою вдається (вдаєшся) до плагіату. Хоча б і на рівні самоплагіату. Візьмімо, до прикладу, рукопис будь-якої дисертації і текст монографії, виданої до захисту цієї-таки дисертації. Або ж будь-який постмодерний літературний текст. Чи текст першої ж рок-балади, на яку натрапите (мені, скажімо, випала композиція санкт-петербурзької групи «Пікнік» п. н. «Срібла»: тут тобі і Квазіmodo із «Собору Паризької Богоматері» Гюго, і «Підніміть їм повіки» як інтерпретація слів Гоголевого «Вія»: «Підніміть мені повіки»). Тут, до слова, варто звернути увагу на те, що Цивільний кодекс України акцентує: «Авторське право не поширюється на ідеї, процеси, методи діяльності або математичні концепції як такі» (п. 3, ст. 433) [10]. На цьому ж наголошує й О. Штефан, підкреслюючи, з одного боку, абсурдність «звинувачення у плагіаті науковців щодо “плагіату ідей, теорій, принципів, методів, процедур, процесів, систем, способів, концепцій, відкриттів” з єдиної причини — наведені об'єкти не належать до охоронюваних об'єктів авторського права» [11], а з іншого — слушно зауважуючи: «Якщо розповсюдити охорону на вищенаведені не охоронювані об'єкти, суспільство може

зайти у глухий кут — науки не буде, оскільки ідеї, теорії, принципи і т. п. не зможуть отримати свого подальшого розвитку» [11]. Однак це, звичайно, не стосується випадків прямих «запозичень» чужих текстів, зокрема в академічному середовищі. Так, у жовтні 2014 р. атестаційна колегія МОН позбавила наукового ступеня трьох докторів наук саме за плагіат [9]: Інсу Артамонову (Донецький національний університет), Наталію Бучакчійську (Запорізька медична академія післядипломної освіти) та Віталія Лаврука (Подільський державний аграрно-технічний університет). Тож якщо на початку 2012 р. дослідниця І. Романова ще могла стверджувати: «На відміну від плагіату у сфері сучасної української освіти, плагіат у вітчизняній науці не набрав таких обертів» [7], сьогодні вже не можемо бути такими оптимістичними. Що й спонукало, наприклад, І. Литвинчука розробити дорожню карту вирішення проблеми академічного плагіату [2].

Закон України «Про авторське право і суміжні права» визначає *плагіат* як «оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору» [5]. Тлумачний словник представляє таку інтерпретацію: «ПЛАГІАТ [лат. *plagiatus* — викрадений]. Привласнення або запозичення тексту з чужого літературного чи наукового твору без дозволу автора і без зазначення джерела» [8, с. 676]. Ю. Ковалів у Літературознавчій Енциклопедії підкреслює, що плагіат — це «зумисне привласнення авторства чужого твору літератури, малярства, музики, науки або його частини без зазначення джерела» [3, с. 220]. Звернімо увагу на стрижневі слова цих дефініцій: *оприлюднення (опублікування), привласнення або запозичення* та, у Ю. Коваліва, *зумисне привласнення*. Чи не стала «м'якість» визначення одним із чинників сьогоденного небажання усвідомлювати плагіат як злочин? Звичайно, тут важливу роль відіграли і той факт, що плагіат загалом відомий із античних часів (і особливості його рецепції дуже цікаві), і культура постмодернізму зокрема, яка, власне, й постала на переосмисленні чужих ідей. Ю. Ковалів зазначає: «У постмодернізмі, де панує практика цитатної літератури та інтертексту, плагіат є поширеним явищем» [3, с. 220]. Тому важливо розрізнити літературні інтертекстуальні практики та банальну крадіжку. І, на наш погляд, дуже важливо, що, виділяючи форми академічного плагіату, І. Литвинчук

саме *крадіжку* ставить на перше місце, називаючи також *запозичення фрагментів, рерайт (рерайтинг), парафразу та копіяцію* [2]. Адже, тільки формуючи усвідомлення, що вчинення плагіату є злочином, можна отримати шанс на ефективну боротьбу з ним: правова оцінка явища (не забуваймо, що й саме право ґрунтується на системі цінностей) має посилюватись морально-етичною оцінкою. Тобто цілеспрямована державна політика у сфері подолання плагіату на всіх рівнях має поєднуватись із юридичною грамотністю населення та його ціннісними парадигмами. І тут виявляється аксіологічна складова окресленої проблеми. М. Май слушно зазначає: «Проблема не у бракові цінностей. Проблема в їх здійсненні у суспільстві, якому притаманні плюралізм, стирання меж та індивідуалізм» [4, с. 273]. Цінності в усіх різні. Зазвичай і окрема людина, і певна група чи колектив, і суспільство загалом стають учасниками масовокомунікаційних процесів — добровільно чи з примусу — передусім для того, аби легітимізувати власні ціннісні орієнтації й парадигми в культурній канві соціуму, до якого належать, тобто, наголошує соціолог і багаторічний дослідник ЗМК Н. Костенко, «переконатись у певній адекватності та правильності власних смисложиттєвих орієнтирів, порівнюючи їх з цінностями суспільства і культури» [1, с. 3]. Однак, знову ж таки, цінності в усіх різні. Тому таким важливим є існування інституту права, який через систему покарань надає цінностям ваги, детермінуючи певну їх обов'язковість.

Отже, окреслюючи наукову проблему, необхідно зазначити таке: бурхливий розвиток мережі Інтернет (потрактованої як простір «нічийної» території або ж, навпаки, території «всього для всіх») і нових медій (зокрема розвиток рерайтингу (seo-рерайтингу), копіпастингу, репостингу; тут, до речі, постає ще одне питання: розвиток названих явищ має позитивне значення чи тільки негативне (як, скажімо, той-таки рерайтинг)? можливо, варто класифікувати його залежно від мети продукування текстів, адже одна річ, коли, наприклад, певна компанія прагне по-новому представити свої ідеї, послуги, продукцію тощо і для цього замовляє рерайтинг, і зовсім інша річ, коли йдеться про банальну крадіжку текстів) забезпечив будь-кому доступ до гігантських обсягів інформації (споживання і продукування контенту), що вивело проблему плагіату в усіх сферах життєдіяльності людини на новий рівень загалом і в соціальних комунікаціях зокрема. Прояви плагіату спостерігаються в усіх сфе-

рах галузі — академічній, професійній, освітній, що спричинює не тільки загрози майновим правам і особистим немайновим правам суб'єктів авторського права, а й нівелювання престижу наукових досліджень, занепад наукової етики, трансформацію і викривлення наукових і професійних цінностей, зниження якості освіти. Тож необхідне комплексне дослідження плагіату як соціальнокомунікаційного явища: його суті, історії формування, особливостей і форм, типів прояву в соціальнокомунікаційному вимірі для пошуку ефективного інструментарію для боротьби з ним.

Мета такого дослідження полягатиме у вивченні явища плагіату як одного з порушень авторських прав у соціальнокомунікаційному вимірі, враховуючи, що саме явище — багатогранне, а соціальнокомунікаційний підхід «передбачає аналіз явищ в контексті суспільної взаємодії соціальних інститутів, засобів, соціальних ролей» [6, с. 15].

Завданнями дослідження стануть такі: 1) структурувати дані щодо природи явища і виявлення його кваліфікуючих ознак (поняття, ознаки, типи, історія виникнення, багатовимірність, відповідальність); 2) з'ясувати особливості рецепції плагіату (ставлення до привласнення чужих творів соціуму загалом і журналістської спільноти зокрема — на рівні науково-педагогічному, професійному, освітянському (підготовка фахівців галузі); 3) систематизувати знання про світовий досвід рецепції плагіату та боротьби з ним; 4) виявити особливості прояву плагіату в соціальних комунікаціях у сферах науки, професійної реалізації (дослідити, зокрема, явище рерайтингу (seo-рерайтингу), копіпастингу, репостингу), здобування фаху; 5) проаналізувати найрезонансніші справи, пов'язані з плагіатом (рішення суду, атестаційних комісій, висвітлення у ЗМІ, морально-етична і правова оцінка); 6) проаналізувати ефективність використання систем виявлення плагіату; 7) проаналізувати особливості рецепції плагіату в контексті культури постмодернізму, яка передбачає творче переосмислення чужих ідей та інтертекстуальність; 8) розглянути явище плагіату з погляду етики й аксіології; 9) з'ясувати можливі способи боротьби з плагіатом у галузі соціальних комунікацій.

Об'єктом дослідження стане плагіат як соціальнокомунікаційне явище. Предметом дослідження — форми, типи, особливості вияву плагіату як соціальнокомунікаційного явища.

Джерельну базу становитимуть: 1) контент ЗМК усіх видів, присвячений розгляду означеної проблеми; 2) оприлюднені в належній послідовності матеріали суду та різнорівневих атестаційних комісій, що стосуються плагіату; 3) статистичні дані використання програм виявлення плагіату у ВНЗ; 4) дані моніторингів відповідних установ і організацій (наприклад ГО «Телекритика»); 5) дані анкетувань та інтерв'ю, проведених під час дослідження; 6) тексти культури й літератури, пов'язані з розумінням суті досліджуваного явища.

Як висновок необхідно зазначити, що загалом таке дослідження передбачає розгляд: сутності явища (дефініції, ознаки, типи, форми + авторське право + історія поширення); плагіату в контексті постмодернізму (філософське підґрунтя: інтертекстуальність, переосмислення чужих ідей, несприйняття плагіату як злочину); академічного плагіату: наука, етика, цінності, самоплагіат, резонансні справи в Україні та світі; плагіату у професійному середовищі медійників (рерайтинг, копіпастинг, репостинг зокрема); історії боротьби з плагіатом у світовій практиці, зокрема в Україні.

1. *Костенко Н. В.* Ценности и символы в массовой коммуникации / Н. В. Костенко. — К. : Наукова думка, 1993. — 130 с.
2. *Литвинчук І. Л.* Дорожня карта вирішення проблеми академічного плагіату [Електронний ресурс] / І. Л. Литвинчук // Ефективна економіка. — Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3229>.
3. Літературознавча Енциклопедія : у 2 т. — К. : ВЦ «Академія», 2007. — Т. 2 / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. — 624 с.
4. *Май М.* Медіа-політика в інформаційному суспільстві / Манфред Май ; пер. з нім. В. Климченко та В. Олійник. — К. : Академія Української Преси, Центр Вільної Преси, 2011. — 286 с.
5. Про авторське право і суміжні права [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3792—12/page2>.
6. *Різун В.* До питання про соціальнокомунікаційні наукові проблеми і про наукові проблеми взагалі / Володимир Різун // Діалог : медіа-студії : зб. наук. пр. — Одеса : Астропринт, 2013. — Вип. 17. — С. 6—22.
7. *Романова І. В.* Явище плагіату: історія та сьогодення [Електронний ресурс] / І. В. Романова. — Режим доступу: <http://rda.if.ua/images/news/Files/%D0%9F%D0%BB%D0%B0%D0%B3%D1%96%D0%B0%D1%82.pdf>.
8. Сучасний тлумачний словник української мови: 65 000 слів / за заг. ред. В. В. Дубічинського. — Х. : ВД «Школа», 2006. — 1008 с.

9. Трьох докторів наук позбавили наукових ступенів за плагіат [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://osvita.ua/vnz/43608/>.
10. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/435—15/page8>.
11. *Штефан О. О.* Плагіат: поняття, ознаки, відповідальність [Електронний ресурс] / О. О. Штефан. — Режим доступу: <http://urist-ua.com/akts/3935/index.html>.

*Мар'ян Житарюк*

## «КЛОНОФАКТИ» ЯК МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ВІРТУАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

(На прикладі політичних месиджів України)

*Проаналізовано віртуальну медіареальність, первинні та похідні факти, клонофакти як політичні месиджі, що з допомогою засобів масової комунікації трансформують реальну дійсність у віртуальний перформанс.*

**Ключові слова:** *засоби масової комунікації, журналіст, мас-медіа, віртуальна реальність, модель віртуалізації дійсності, факт, клонофакт, політичний месидж, реальна дійсність, віртуальний перформанс.*

*Проанализированы виртуальная медиареальность, первичные и производные факты, клонофакты как политические мессиджи, превращающие с помощью средств массовой коммуникации реальную действительность в виртуальный перформанс.*

**Ключевые слова:** *средства массовой коммуникации, журналист, масс-медиа, виртуальная реальность, модель виртуализации действительности, факт, клонофакт, политический мессидж, реальная действительность, виртуальный перформанс.*

*The virtual media reality, primary and derivative facts, cloned facts as political messages which by the agent of mass communication means transform stark reality into a virtual performance have been analyzed.*

**Key words:** *mass communication means, journalist, mass media, virtual reality, model of reality virtualization, fact, fact-clone, a political message, stark reality, virtual performance.*

«До чого ближче сучасна журналістика — до адекватного відтворення дійсності чи створення віртуальних реальностей?»; «Чи журналістика віртуалізує соціокультурну дійсність?»; — такі питання дедалі частіше постають перед журналістами, і вченими, і